

Anotace:

Štúdia sa zaoberá tvorbou, realizáciou a dopadom nového multikultúrneho konceptu trojdňového *Festivalu nezávislého súčasného umenia UM UM 2016*, ktorý sa po piatykrát konal na periférii severovýchodného Slovenska, v okresnom meste Stará Ľubovňa. Hlavným cieľom nového konceptu bolo vytvoriť postdramatickú pohybovú site specific inscenáciu prepojenú s témou multietnickej histórie mesta Stará Ľubovňa. Zámerom tvorby bolo hľadať nové formy divadelného jazyka pre tvorbu autorských inscenácií konceptuálne naväzujúcich v nasledujúcich ročníkoch festivalu *UM UM*. Text štúdie predstavuje metódu tvorby a sleduje dopad a prijatie inscenácie *Sámsvoj* na festivale *UM UM* divákmi žijúcimi na periférii.

Klíčová slova:

postdramatické divadlo, umenie na periférii, site specific, devised theatre, koncept festivalu

Abstract:

The study deals with the creative process, implementation and impact of new multicultural concept of the three-day *Festival of independent contemporary art UM UM 2016* that for the fifth time took place on the outskirts of north-eastern Slovakia, in the district town of Stara Lubovna. The main objective of new concept was to create a postdramatic physical site specific performance relevant to the topic of multi-ethnic history of the town Stara Lubovna. The intention of the creative process was to seek new forms of theatrical language in order to create original performances with conceptual links for the following years of the festival *UM UM*. The text of the study is a method of creating and monitors the impact and acceptance of *Sámsvoj* production at the festival *UM UM* by the audience living on the periphery.

Key words:

postdramatic theatre, art in periphery, site specific, devised theatre, festival concept

Marika Smreková:

Multikultúrne prvky v postdramatickom divadle vs. Postdramatické divadlo v multikultúrnom prostredí

Kreatívny proces, uvedenie a dopad prvej inscenácie *Sámsvoj* v rámci nového konceptu 5. ročníka *Festivalu nezávislého súčasného umenia UM UM 2016* v Starej Ľubovni

Stará Ľubovňa, v ktorej som sa narodila a žila prvých dvadsať rokov, než som odišla na štúdiá, je menšie okresné mesto na periférii severovýchodného Slovenska s počtom obyvateľov približne 16 tisíc. Založením a organizáciou *Medzinárodného divadelného a filmového festivalu UM UM 2012-2015* som si spolu s organizátormi Luciou Bajerčíkovou, Jozefom Štupákom a Zuzanou Dlugolinskou kládla za cieľ prinášať do Starej Ľubovne chýbajúce nové podnety prostredníctvom rôznorodého súčasného umenia, predovšetkým divadla a filmu uvádzaného v netradičných priestoroch celého mesta. Po štyroch rokoch organizácie festivalu som však zistila, že ma láka pracovať v rámci festivalu i s históriou a tradíciami mesta, a to z viacerých dôvodov.

Tým prvým je multietnická kultúrna diverzita mesta a regiónu v minulosti i dnes.¹ Tým druhým, je snaha o prepojenie týchto multikultúrnych prvkov, historických tém a tradíc s rôznorodými formami súčasného divadla, predovšetkým s pohybovým a postdramatickým divadlom. Tým tretím dôvodom je snaha pripomenúť multietnickú históriu miesta a skrz obnovenie pamäte angažovať lokálneho diváka. Príprava i realizácia lokálneho festivalu, proces skúšania i premiéry inscenácii pre festival *UM UM*, sa stávajú príležitosťou pre osobné stretnutie viacerých národností a etníc. Vzniká priestor pre dialóg, a to nielen za účelom vytvárania umeleckých diel, ale i spoločenských hodnôt a medziľudských vzťahov.

V rámci umeleckého výskumu si preto kladiem otázku, ktorá je východiskom tvorby festivalu *UM UM* v Starej Ľubovni. Pomôže vzájomné stretávanie kultúr z nášho regiónu k tomu, aby boli schopné sa tieto kultúry stretávať i s kultúrami z iných častí sveta? „*Umět žít s druhými je vlastně nutné vždy a všude, ať jsou cizinci, nebo našimi spoluobčany.*“² Predný český islamolog, arabista a afrikanista Luboš Kropáček tvrdí, že multikulturalizmus nechápe ako ideál, ale ako faktický stav dnešného sveta:

„Globalizace nás staví před podobné úkoly, ať vycházíme z jakéhokoliv kulturního zázemí. V duchu postmoderny nám pluralita setkávajících se kultur dokonce může život příjemně zpestřovat a leckdy také myšlenkově obohacovat. Očima druhých můžeme lépe poznávat sami sebe a prohlubovat to, co nás vlastní kulturní kořeny naučily chápat jako dobré a správné.“³

História festivalu *UM UM*

Festival *UM UM* bol od roku 2012 do roku 2015 pod mojím vedením vytváraný predovšetkým študentami vysokých škôl pôvodom zo Starej Ľubovne, ktorí v roku 2008 v rodnom meste založili ochotnícky súbor Divadlo Odzadu. Práca organizátorov festivalu bola vždy postavená na princípe dobrovoľníctva a potreby vytvárať pre rodné mesto kultúrne hodnoty, ktoré nie sú závislé od konzumnej sféry spoločnosti. Festival bol financovaný prevažne skrz grantové súťaže, nadácie, z finančných a materiálnych darov oslovených lokálnych sponzorov, z prostriedkov vyzbieraných na blšom trhu či zo symbolického dobrovoľného vstupného. Každý rok ho z dotácií finančne podporilo mesto Stará Ľubovňa a rôznorodú pomoc poskytli i občianske združenia Oppidum a Marmon, či organizácie Centrum voľného času, Ľubovnianske múzeum – hrad, či Ľubovnianska mediálna spoločnosť.

Prvé štyri roky festival *UM UM* kládol dôraz predovšetkým na medzinárodnú účasť umelcov. Divadelný program sa napriek tomu snažil byť vždy eklekticky zložený z produkcií Divadla Odzadu, z projektov vytvorených ochotníkmi alebo študentami divadelných akadémií z Lotyšska, Poľska, Čiech a Slovenska,⁴ a tiež z produkcií profesionálnych umelcov a súborov.⁵ Jednalo sa o produkcie činoherné, bábkové,

pohybové, tanečné, multimedialne, interdisciplinárne, pouličné divadlo, site specific i performance. Program dopĺňovali krátkometrážne i celovečerné súčasné filmy z celého sveta, workshopy jógy a súčasného tanca, stretnutia so spisovateľmi, happeningy, prednášky, diskusie či koncerty slovenských a zahraničných hudobných telies.

Festival od svojho založenia vytváral priestor pre multikultúrne stretnutie a dialóg medzi takzvaným lokálnym a globálnym svetom. Hlavným cieľom festivalu bolo prostredníctvom súčasného umenia vytvoriť v malom meste na dva až tri dni atmosféru kultúry väčších miest. Program bol zámerne situovaný na netradičných miestach, a to z viacerých dôvodov. Tým prvým bola snaha prilákať na festival mladé publikum, ktoré nemá skúsenosť s divadlom mimo javisko kamenného divadla. Neskôr sa hlavným dôvodom stala potreba dostať umenie bližšie k ľuďom rôznych generácii pohybujúcim sa v daný okamih vo verejnom priestore, k tým, ktorí by za iných okolností festival nenavštívili. Cieľom bolo, aby sa nielen program samotný, ale i jeho príprava, stali viditeľnými čo najširšej verejnosti. Tento koncept priniesol situácie, kedy sa náhodní okoloidúci stali divákmi nielen umeleckého výstupu, ale i medzinárodnej festivity, počas ktorej mohli sledovať netradičné udalosti, konfrontovať sa s nimi, či sa stať ich súčasťou.

Nový koncept festivalu *UM UM*

Po prvých štyroch rokoch príprav festivalu *UM UM* som sa rozhodla zmeniť koncept festivalu tak, aby vychádzal z predošlých potrieb prinášať do mesta nové impulzy zo súčasného umenia, avšak tentokrát už s presným dramaturgickým zameraním, ktoré by prepojilo nasledujúce štyri ročníky. Hľadanie témy ovplyvnila tiež potreba umožniť festivalom netradičné kultúrne stretnutie čo najširšej verejnosti obyvateľov Starej Ľubovne a jej regiónu. Ako som už spomínala v úvode, mesto Stará Ľubovňa má bohatú multietnickú históriu i súčasnosť, avšak na mnohé osudy ľudí iných národností či etníc, ktoré tu s nami žili, sa už zabudlo. Ústrednou témou festivalu sa preto stalo slovné spojenie **Návrat ku koreňom**. Festival *UM UM* sa tým pádom transformoval z medzinárodného festivalu do festivalu multikultúrneho dialógu skrz súčasné umenie.

Každý zo štyroch ročníkov v rokoch 2016-2019 sa bude zaoberať vzťahom dvoch alebo viacerých národov, či etníc, ktoré spolu v Starej Ľubovni žili alebo žijú. Vzhľadom k tomu, že v Starej Ľubovni je história Židov a Nemcov veľmi náročná a citlivá téma, rovnako ako vzťah ostatných národov a Rómov, rozhodla som sa z viacerých dôvodov, ktoré upresním v nasledujúcej kapitole, piaty ročník festivalu *UM UM* otvoriť vzťahom **Česi, Slováci a Stará Ľubovňa**. Nasledujúci šiesty ročník bude spracovávať vzťah **Rusíni, Slováci a Stará Ľubovňa**. Siedmy ročník spracuje vzťah Slovákov s Nemcami, Židmi a Maďarmi, ktorí už v Starej Ľubovni nežijú dohromady. Ôsmy ročník spracuje vzťah **Rómovia, Slováci a Stará Ľubovňa**.

Mesto Stará Ľubovňa a ďalšie kultúrne inštitúcie v regióne Spiš organizujú folklórne zamerané festivaly, ktoré pomáhajú chrániť a udržiavať kultúrne bohatstvo a tradície predovšetkým slovenskej a rusínskej národnosti, a tiež goralského etnika. Na týchto udalostiach je však častokrát cítiť okrem pozitívnych ohlasov lokálnych divákov i etnické napätie, či súťaživosť to, komu je tento región domovinou. Festival *UM UM* chce ísť svojou dramaturgiou interkultúrneho dialógu inou cestou, než je tá, ktorou kráča tradičný folklórny festival. Pokúsi sa jednotlivé národnosti a etniká spájať, formovať medziľudské vzťahy, vyzdvihnúť ich prednosti a odlišnosti, popísať ich predošlý vzťah z historického a etnologického hľadiska, poukázať na významné takmer zabudnuté osobnosti a na spoločnú minulosť.

Za týmto účelom okrem tematicky ladeného výberu účastníkov či filmov pre festival, vznikne pod mojím režijným vedením pre program každého zo štyroch ročníkov festivalu jedna inscenácia vytvorená na základe dokumentárne zozbieraných materiálov ohľadom multietnickej histórie a tradíc z regiónu Spiš. Každá z týchto inscenácií bude spracovaná formou autorského, postdramatického divadla a bude naskúšaná pred festivalom v Starej Ľubovni. Zároveň by mala každý rok vzniknúť odborná prednáška vytvorená historikom či etnológom, ktorá rozšíri divákovi obzory z hľadiska témy vzťahu konkrétnych národností a etníc určených pre daný ročník festivalu.

¹ V minulosti tu žili Slováci, Nemci, Židia, Rusíni, Ukrajinci, Goral, Rómovia, Česi, Maďari a Poliaci. V súčasnosti tu žijú predovšetkým Slováci, Rusíni a Rómovia.

² KUČERA, Štěpán. Islamolog Luboš Kropáček o uprchlické krizi: Snad z toho vyjdeme se ctí. *Novinky.cz* [online], 8. septembra 2015 [cit. 29. decembra 2016]. Dostupné na internete:

<<https://www.novinky.cz/kultura/salon/379004-islamolog-lubos-kropacek-o-uprchlicke-krizi-snad-z-toho-vyjdeme-se-cti.html>>.

³ Ibid.

⁴ Lotyšská kultúrna akadémia v Rige, Akadémia umenia v Banskej Bystrici, Vysoká škola múzických umení v Bratislave, Janáčkova akadémia múzických umení v Brne, Państwowa Wyższa Szkoła Teatralna w Warszawie

⁵ Z profesionálnych divadelníkov a tanečníkov na festivale uviedli svoje produkcie slovenský choreograf a tanečník Jaro Viňarský, francúzska choreografka Louise Kalfon s tímom performerov z Belgicka, Francúzska a

Argentíny, taliansky choreograf Gabriele Candando a taliansky tanečník Rosario Marotta, český režisér Pavel Gejguš, Divadlo Continuo, Divadlo D'égog a Divadlo Krajiny.

Obrázek č. 1: Využitím netradičných priestorov sa festival UM UM snažil dostať súčasné umenie bližšie k ľuďom (Garáž autoservisu, Ľubovniansky hrad, lesopark, stodola, galéria, pešia zóna, atď.).

UM UM 2016 - Česi, Slováci a Stará Ľubovňa

Rozhodnutie vybrať vzťah českého a slovenského národa v Starej Ľubovni ako prvý v rámci nového konceptu festivalu UM UM považujem spätne za veľmi dobrú voľbu. Rovnaký názor zdieľa i historik umenia a člen Divadla Odzadu, Martin Jakubčo: „Bol to výborný krok vybrať pre prvý ročník Čechov, ktorí majú v dnešnej dobe najmenší v úvodzovkách problém so Slovákmi. Česi, Slováci sa majú radi. Je to najmenej zamýňované pole v rámci multietnického dialógu [...] Nikdy sme nerobili jeden na druhého nejaké pogromy, vyvražďovania. Aj počas Slovenského štátu, keď sa vysídľovali ľudia, možno po sebe kričali, ale nikdy

to nebolo také, aspoň ja nemám také povedomie o tom, žeby bol ten vzťah vyložené zlý, žeby sa zabíjali medzi sebou. Aj preto ľudia vnímajú vzťah Čechov a Slovákov inak, oproti iným národom. I naše rozdelenie bolo v rámci histórie, jedno z najjednoduchších medzi národmi, v porovnaní s tým, čo sa pri rozdeleniach dialo v iných krajinách.“⁶

Na informáciu, že v Starej Ľubovni žili a žijú i Česi som narazila len náhodou, a to v auguste 2015, keď som si prečítala článok v Ľubovnianskych novinách s názvom *A bolo svetlo... aj v Starej Ľubovni*, napísaný Michalom Mertiňákom st.. Mnoho Staroľubovníčanov podobne ako ja nevedelo, a niektorí stále nevedia, že v meste žili od začiatku 20. st. Česi, a že dodnes v Starej Ľubovni ešte žije zopár ich potomkov, ktorí neboli násilne vysťahovaní pred, počas alebo po druhej svetovej vojne. V žiadnej literatúre o Starej Ľubovni som predtým nenašla zmienku o tom, o čom som sa dozvedela z článku Michala Mertiňáka. Jeho text mi prezradil príbeh Čecha, ktorý si prišiel v tridsiatych rokoch 20. st. do Starej Ľubovne splniť sen a postavil tu vodnú elektrárňu, vďaka ktorej sa v meste poprvýkrát rozsvietilo svetlo. Zároveň článok prezrádzal kruté životné situácie, ktoré Josefa Dobrovolného režimami zastihli, avšak nezabránili jeho vôli zostať a dožiť svoj život na Slovensku, v Starej Ľubovni. Práve tento človek a príbeh jeho rodiny sa stali námetom pre prvú inscenáciu s názvom *Sámsvoj*, ktorá sa vytvorila pre piaty ročník festivalu.

Prvým pozvaným prednášajúcim v rámci nového konceptu festivalu UM UM bol miestny historik Mgr. Eduard Laincz, pracujúci v Ľubovnianskom múzeu, ktorého som mala možnosť spoznať skrz vlastný etnologický výskum, v priebehu ktorého som pátrala po nepoznaných príbehoch ľudí rôznych národností žijúcich v Starej Ľubovni a jej okolí. Historik Eduard Laincz nielenže bol ochotný sa stretnúť, konzultovať či doporučiť a darovať rôzne vlastné štúdie a publikácie Ľubovnianskeho múzea, ale taktiež prijal pozvanie prednášať na tému *Česi a Stará Ľubovňa v rokoch 1914-1948*. Vznikla tak vďaka festivalu v Starej Ľubovni prvá prednáška s obrazovou prezentáciou na túto tému, ktorú Eduard Laincz plánuje prednášať i v rámci ďalších kultúrnych udalostí v meste.

Sámsvoj / Dramaturgický koncept

Základným pilierom dramaturgickej prípravy inscenácie *Sámsvoj* boli stretnutia s pani Vierou Šimkovou (nar. 1939), dcérou Čechov Josefa a Marie Dobrovolných, ktorí väčšinu života, podobne ako i ona, prežili v Starej Ľubovni. Prostredníctvom rozhovorov mi pani Šimková vyrozprávala príbeh svojho otca obohatený o spomienky zo svojho detstva s rodinou na statku v blízkosti ich elektrárne, a to predovšetkým z obdobia prvého Slovenského štátu. Autentické rozprávanie rodinného príbehu a spomienok Viery Šimkovej mi poskytlo nielen širokú paletu informácií z alternatívnej histórie o Josefovi Dobrovolnom, o tradíciách českej rodiny žijúcej na Slovensku, o vzťahu Čechov a Slovákov v Starej Ľubovni v období pred, počas a po druhej svetovej vojne, ale stalo sa predovšetkým i východiskovým a inšpiratívnym materiálom pre nájdenie formy inscenácie.

Obrázek č. 2: Rozhovory s Vierou Šimkovou a výber rodinných fotografií do projekcie v závere inscenácie *Sámsvoj*

⁶ Z dokumentovaného rozhovoru s Martinom Jakubčom 26. 12. 2016 v Starej Ľubovni.

Zároveň ma v priebehu svojho rozprávania pani Šimková viackrát upozornila na to, že niektoré tragické informácie z príbehu jej rodiny by nemali zaznieť v rámci predstavenia. Týkalo sa to predovšetkým vzťahu Čechov a Slovákov v Starej Ľubovni vo vojnovom období. Hovorila o tom, že mnoho ľudí dnes zabudlo alebo ani nevie, čo bolo, a že je to na jednu stranu dobré. Dnes má radosť z toho, že si tieto dva národy rozumejú a nebola by rada, keby sa pripomínaním negatívnej minulosti tento vzťah kazil. Vravela taktiež i to, že dnes už nemá cenu niekomu niečo vyčítať, či ukazovať prstom na viníkov. Práve toto kritérium pani Šimkovej ma uistilo, že sa nechcem vydať cestou dramatickej linky príbehu o Josefovi Dobrovolnom. Rozhodla som sa preto kompozíciu budúcej inscenácie *Sámsvoj* vystavať z pohybových, výrazne vizuálnych a hudobných obrazov, ktoré vzniknú predovšetkým na základe kolektívnej improvizácie, inšpirovanej mnou prerozprávanými vybranými spomienkami a faktami z rozprávania pani Viery Šimkovej.

Našla som tak cestu ako transformovať príbeh i s jeho niektorými tragickými udalosťami do nedramatickej štruktúry, ktorú som sa rozhodla ohraničiť útržkovitými informáciami o príbehu Josefa Dobrovolného, ktoré divák mohol, avšak nemusel získať, pokiaľ nebol sám aktívny. Tieto informácie z príbehu boli dostupné na webových stránkach festivalu, v článku o premiére inscenácie *Sámsvoj* uverejnenom v lokálnych novinách pred a po festivale, alebo mal divák možnosť po predstavení dostať priamo do rúk pôvodný prefotený článok *A bolo svetlo... aj v Starej Ľubovni*, napísaný Michalom Mertiňákom st.. Aby som posílila autenticitu divadelne oživených spomienok pani Viery Šimkovej a tiež skutočnosť daného príbehu z minulosti, rozhodla som sa inscenáciu naskúšať a odohrať na mieste neďaleko rieky Jakubianka, kde bývalý statok a elektrárň rodiny Dobrovolných v minulosti stáli. Chcela som rešpektovať priestorové možnosti a genius loci daného miesta, pracovať s formou site specific.

Obrázek č. 3: Územie bývalej vodnej elektrárne rodiny Dobrovolných v tridsiatych rokoch 20. st. a v čase skúšania inscenácie *Sámsvoj* v auguste 2016

Sámsvoj / Proces skúšania

Rozhodla som sa nepripraviť si pre inscenačný tím na prvú skúšku projektu *Sámsvoj* scenár, ktorý by obsahoval akýkoľvek text. Cieľom inscenácie nemalo byť, ako som už v predošlej kapitole spomenula, narátiť rozprávanie príbehu o Josefovi Dobrovolnom, či prinášanie konkrétnych významov z minulosti, ale vyvolanie pocitov a emócií prostredníctvom divadelne štylizovanej interpretácie spomienok pani Viery Šimkovej, vďaka ktorým divák následne môže získať potrebu pátrať po ich význame. Závisí len na ňom, či mu stačí vlastná interpretácia, či bude hľadať analógiu medzi poskytnutým článkom a predstavením alebo sa pokúsi hľadať analógiu medzi svojou interpretáciou a interpretáciou iného diváka či inscenátora prostredníctvom dialógu po predstavení.

Prvá skúška prebehla netradične. Zámerne som vzala osemnásťčlenný inscenačný tím v rámci príprav na päťdňové veľmi intenzívne skúšanie najprv na predfestivalový koncert súčasnej vážnej hudby dua Zvukuláška⁷. Hudobníci vytvorili dva odlišné akustické priestory, v ktorých sa mohol divák počas hodinového

koncertu improvizovanej vážnej hudby slobodne pohybovať – sedieť, stáť, ležať, atď. Zmysel návštevy koncertu mal viacero rovín. Bez vysvetľovania predstaviť účastníkom projektu *Sámsvoj*, ktorí doposiaľ festival *UM UM* nenavštívili, k akým formám súčasného umenia a typu kultúrnej udalosti je nasmerovaný, a teda kam smerujeme i s tvorbou inscenácie *Sámsvoj*. Tí účastníci projektu, ktorí nemajú skúsenosť s postdramatickým divadlom, si mohli uvedomiť to, že sa nemusia obávať experimentovania pri skúšaní, ani toho, že divák automaticky nedramatickú štruktúru predstavenia odmietne, pretože i tento druh pre vnímanie náročného, netradičného koncertu bol lokálnymi divákmi prijatý s nadšením.

Na úvod skúšania som objasnila tímu motivácie, ktoré ma viedli k zmene konceptu festivalu a k výberu príbehu Josefa Dobrovolného a jeho rodiny, ktorým je inscenácia venovaná. Prvým dôležitým krokom pre úspešný proces tvorby bolo vybudovať v medzinárodnom nehomogénnom tíme maximálnu dôveru a pocit istoty,⁸ že sa práve skrz spoločnú autorskú tvorbu všetkých zúčastnených, tzv. metódou *devised theatre*, podarí v rámci piatich dní skúšania vytvoriť plnohodnotnú hodinovú inscenáciu. Každý deň skúšania začínal fyzickým tréningom, pokračoval hereckými, pohybovými, rytmickými a hlasovými cvičeniami. Nasledovala individuálna alebo kolektívna tvorba hereckého a hudobného materiálu prostredníctvom cvičení, práce s partnerom, či improvizácii. Takmer všetky činnosti v rámci skúšania prebiehali zámerne v exteriéri verejného priestoru Starej Ľubovne, v ktorom sa tak už pred festivalom mohol začať vytvárať vzťah medzi skupinou divadelníkov a lokálnou komunitou.

Obrázek č. 4: Proces skúšania inscenácie *Sámsvoj* zahrňoval cvičenia kompozície tela

Sámsvoj / Reflexia predstavenia

Premiéra inscenácie *Sámsvoj* sa uskutočnila v Starej Ľubovni 2. septembra 2016. Približne stopäťdesiat lokálnych divákov spoločne s potomkami rodiny Dobrovolných sa zhromaždilo o ôsmej hodine večer na námestí v centre mesta. Skutočné miesto konania predstavenia zostalo zámerne až do poslednej chvíle utajené. Herci vyzdvihli dav, obdarovali ho moravskými koláčmi a odvieďli ho desaťminútovou chôdzou z centra mesta až k brehu rieky Jakubianka, do ktorej vkráčali, aby rozohrali prvý z nonverbálnych, vizuálne a hudobne spracovaných obrazov. Predstavenie bolo zložené dohromady z desiatich pohybových obrazov, odohrávajúcich sa v piatich lokáciach situovaných vo firemnom areáli, kde pôvodne stála elektrárň so statkom rodiny Dobrovolných. Dav divákov za obrazmi spoločne putoval a v priebehu presunu dej inscenácie navzájom potichu komentoval. Scénografiu predstavenia vytváralo samotné prostredie osvetlené viac ako dvadsiatimi drobnými ohniskami. Z nájdených objektov v areáli boli vytvorené scénografické prvky, bábka alebo boli využívané ako hudobné nástroje. Kostýmy boli vytvorené kombináciou súčasného odevu s prvkami z lokálnych folklórnych kostýmov. Autorská hudba vznikala pod vedením talianskeho skladateľa Alessandra La Roccu z rytmických cvičení pri skúšaní a bola doplnená ľudovými regionálnymi

⁸ Kolektív, ktorý naskúšal a odohral site specific inscenáciu *Sámsvoj* bol tvorený profesionálnymi divadelníkmi, hercami a performermi, ďalej ochotníkmi s väčšími i menšími skúsenosťami, či dokonca nehercami. Slovensko-česko-poľsko-taliansky osemnásťčlenný tím sa vytváral postupne a veľmi organicky. Mnohí jeho členovia sa poznali navzájom predtým z Brna či Starej Ľubovne, niektorí z nich sa spoznali navzájom až na projekte *Sámsvoj*.

⁷ Elia Moretti (IT) – bicie a Samuel McGehee (USA) - klarinet

piesňami zo Slovenska, Poľska, a tiež Čiech a Nemecka. Ľudové piesne rôznych etníc sa stali ojedinelým významotvorným prvkom, pomocou ktorého sa nám podarilo do inscenácie vniesť nielen tému multietnicity, ale i vzťahov medzi národmi. V predstavení zazneli i krátke texty v českom, slovenskom a poľskom jazyku. Pre presnejšiu predstavu atmosféry inscenácie pripájam podrobnejší popis prvých dvoch obrazov.

Očarovanie riekou – herci po lýtka vo vode očakávali príchod herečky, ktorá stvárňovala postavu Rieky. Herečka kráčala zo vzdialenejšieho miesta rieky po vode smerom k nim. V rukách držala koš s ohňom. Z diaľky dvadsať metrov vyslala tón, ktorí ostatní herci prevzali a vytvorili z neho melódiu. Herečka štylizovanými pohybmi dirigovala svoj orchester, ktorí vytváral melódiu i s pomocou zvukov vody a obíjania riečnych kameňov. Po vyvýšenom brehu rieky z tmy prišiel na motorke herec stvárňujúci postavu Dobrovoľného. Zastal a vypol motor. Skontaktoval sa s herečkou predstavujúcou Rieku. Orchester v ten moment takmer zmíkol. Herečka pomalým pohybom ukázala za seba smerom na neďaleký výškový komín, na ktorom na samom vrchu zasvietilo svetlo. Herec sa ťahajúc so sebou motorku vybral smerom ku komínu. Chór z hercov ho z rieky nasledoval spievajúc predoslú melódiu. Herečka, ktorá predstavovala Rieku si štylizovane ľahla do vody a odnášal ju prúd. Diváci nasledovali hercov. Herci sa rozostavili do nehybných pozíc s pracovnými nástrojmi v rukách na druhom javisku zloženého z betónových pásov.

Stavba elektrárne - jedna herečka buchnutím kovovej tyče do betónu vytvorila zvuk ozveny nádrže pod ňou. Zvyšní herci spustili biomechanikou inšpirovanú zostavu pohybov, v priebehu ktorej vznikala pomocou pracovných nástrojov rytmická paleta zvukov. Na komín zároveň liezol herec predstavujúci Dobrovoľného s baterkou na čele. V tretine zastal. Zastala i práca hercov a zvuk. Po chvíli so svetlom v ruke zamával a práca sa spustila znova v rýchlejšom tempe a rytme. On pokračoval v lezení na vrch komína. Toto zastavenie sa zopakovalo ešte dvakrát, za každým opätovným zastavením a nasledovným zamávaním, sa tempo stupňovalo. Keď sa herec postavil na vrch komína, zablikal svetlom. Herci s radostnými výkrikmi odhodili pracovné nástroje, s ktorými vytvárali rytmus a oslavujúc spevom piesne Vínečko bílé odišli na tretiu plaformu substituujúcu javisko. Predposledný z nich na zadnú bielu stenu uhlím napísal rok 1936. V rámci prechodu medzi obrazmi na scéne z betónu zostala herečka predstavujúca dieťa - Vierku Šimkovú, ktoré si počas stavby elektrárne arytmicke hádzalo kamene po betóne. Pokračovala ako jediná v tejto činnosti, až kým všetci herci zo scény neodišli. Herečka hádzala pred seba na betón kamene, počúvala ich ozvenu, rozbehla sa ich pozbierať, vrátila sa na pôvodnú pozíciu a hádzala ich znova. V jeden moment zastala, pozrela sa na divákov a zvolala nespisovnou zmiešaninou češtiny a slovenčiny: „A vtedy jsem se narodila.“ Rozbehla sa a diváci ju nasledovali k tretiemu javisku, kde sa už odohrával začiatok tretieho obrazu.

Pri tvorbe ďalších obrazov autorskej inscenácie *Sámsvoj* som pracovala i s princípmi postdramatického divadla H. T. Lehmana a estetiky performativity E. F. Lichte. Herci boli v priebehu celého predstavenia v liminálnom stave, kedy oscilovali medzi materiálnosťou svojho tela a vzťahom herec a divák. Na základe tohto vzťahu sa i priestor striedavo a nepredvídateľne menil z geometrického na fenomenologický, a naopak. Diváci, ktorí menili v priestore svoju pozíciu a herci, ktorý fyzicky neustále prestupovali priestorom divákov, všetky tieto pohyby zúčastnených skrz spoločný priestor napomáhali k prezétnosti a performativite udalosti. Diváci i herci si tak boli viac vedomí vlastnej spoločnej prítomnosti. Mali možnosť sa pokúsiť v rámci tohto stretnutia o *dialóg umením* či o vnímanie diela ako spoločnej *udalosti*.⁹ V priebehu tvorby kompozície inscenácie som využila princípy akými sú simultánnosť, hra s hustotou znakov, vizuálna dramaturgia, slow motion, muzikalizácia, či scénická montáž. Cielila som k tomu, aby divák získal veľký priestor vo výklade významov, a aby sa stal svojím vnímaním diela jeho aktívnym spolutorcom. Pre mnohých lokálnych divákov sa jednalo o prvú skúsenosť s týmto druhom *liveness* divadla, a preto som sa rozhodla s niektorými z nich po štyroch mesiacoch od zhliadnutia premiéry nahráť rozhovory, v ktorých zisťujem ich reakcie na obsah a formu predstavenia *Sámsvoj*.

Obrázek č. 5: Práca s mizanscénou v štyroch obrazoch inscenácie *Sámsvoj*

Sámsvoj / Reakcie divákov v priebehu a po predstavení

V závere predstavenia herci slow motion, vysokým krokom odkráčali pomedzi divákov. Do priestoru, kde predtým konali herci, nečakane vstúpil divák, ktorý mlčky stál a pozeral sa ostatným divákom do očí.¹⁰ Pôvodne mala prísť s odchodom hercov ďakovačka a po nej oficiálne prizvanie divákov k projekcii, kde môžu zhliadnuť historické fotografie bývalej elektrárne a dostať do rúk kópiu článku o živote Josefa Dob-

¹⁰ Bol ním významný slovenský výtvarník a performer Peter Kalmus, ktorého performance majú často formu verejného otvoreného a nenásilného protestu. Venuje sa kresbe, asambláži, maľbe, objektom, inštalácií grafiky a akčnému umeniu. Od roku 1988 dennodenne rituálne obalil minimálne jeden kameň drôtom za každého deportovaného Žida počas existencie Slovenského štátu. S výtvarníkom Ľubošom Lorenzom obľali v roku 2015 červenou farbou bustu komunistického normalizátora Vasiľa Biľaka. V máji 2016 prišli pomaľovať vodovými farbami pamätnú dosku komunistického prokurátora Jána Pješčaka do obce Veľký Lipník v okrese Stará Ľubovňa. Táto výprava s filmovým štábom na východ Slovenska skončila útokom starostu na tento akt vykonávajúceho Ľuboša Lorenza, ktorý následne skončil v nemocnici. Celá táto kauza s natočenými zábermi bola dlho diskutovaná v médiach, preto Peter Kalmus, ktorý prijal pozvanie na festival *UM UM* do Starej Ľubovne, chcel byť pre bezpečnosť festivalu uvedený v programe pod pseudonymom Wolfgang Maria. Na konci premiéry inscenácie *Sámsvoj* v momente plánovaného začiatku ďakovačky sa postavil na scénu a v tichosti tam zostal stáť, čím výrazne ovplyvnil jej záver. Musím podotknúť, že táto jeho nečakaná interakcia, mala pre mňa výrazne symbolický význam, vzhľadom k tomu, že inscenácia obsahovala obrazy spomienok z čias Slovenského štátu a on sám desaťročia svojím umením na Slovensku kriticky poukazuje na fašistickú a komunistickú minulosť alebo konzumnú súčasnosť. Po hodinu po premiére inscenácie *Sámsvoj* nasledovalo čítanie z jeho memoárov a debata s ním ohľadom jeho tvorby, ale i situácie, ktorá sa odohrala vtedy pár mesiacov spätne v neďalekej obci. Počas debaty taktiež zhodnotil, že divadlo, ktoré práve videl má obrovský význam a zmysel, aby sa na Slovensku hralo.

⁹ MOTAL, Jan. *Dialog uměním*. Brno: Janáčková akademie múzických umění, 2016. ISBN 978-80-7460-106-4.

rovolného. S týmto nečakaným príchodom jedného diváka na scénu už prestalo byť jasné, že sa predstavenie skončilo, a teda pokračovalo. Rozhodla som sa v daný okamžik, že pomaly zdvihnem ruky a máv-
nem, aby ma diváci nasledovali. V tichosti sme sa celý dav presunuli k projekcii, kde sa premietli fotografie. Medzi divákmi nečakane potichu komentovala fotografie pani Šimková, ktorá dorazila na pred-
stavenie s manželom, dcérami a vnúčatami. Po projekcii som spontánne pár vetami poďakovala Josefovi Dobrovoľnému a jeho rodine, že priniesli svetlo do nášho mesta. Dodala som, že boli Česi, a že v Starej
Lubovni žili i ďalší ľudia rôznych národností, ktorí prinášali, či prinášajú svetlo do nášho mesta. Vzala som
do rúk kópie článku a požiadala divákov, aby mi ho pomohli rozdať. Na záver som poďakovala divákovi a
potomkom rodiny Dobrovoľných, že prišli. Až vtedy sa predstavenie uzavrelo ďakovačkou. Odišla som
hneď po ďakovačke za pani Šimkovou do davu medzi divákov. Bol to pre ňu silný emocionálny zážitok,
pretože ako jediná z divákov mohla spoznať v jednotlivých obrazoch svoju minulosť. Zároveň bola po dl-
hom čase s mnohými členmi rodiny, a tiež s divadelníkmi a obyvateľmi Starej Lubovne na mieste, kde
kedysi prežila s rodičmi a bratom svoje detstvo.

Tento zámerne obsiahly popis záveru plného neplánovaných situácií a aktivít zúčastnených svedčí o tom,
do akej miery sa transformovalo v rámci svojho priebehu predstavenie *Sámsvoj* na performance, udalosť,
či multikultúrne stretnutie, v ktorom sa napokon stratila hranica medzi javiskom a hľadiskom, a s ňou i
jasná definícia diváka a herca. Z diváckych odpovedí štyri mesiace od premiéry inscenácie ma zaskočil
názor diváčky Andrey Stašenkovej (36), ktorá dosvedčila fakt, že sa podarilo zmenou konceptu festivalu
UM UM vytvoriť predstavenie, v rámci ktorého prebehol multietnicý dialóg prostredníctvom súčasného
performatívneho umenia.

*„Človek má možnosť si predstavenie vysvetliť po svojom a potom sa môže s ostatnými o
ňom porozprávať. Každý to predstavenie vníma inak. Mám radosť z toho, keď sa potom lu-
dia rozprávajú, dedukujú, hovoria spolu. Príde sa na nové veci. Mne to vyhovuje. Dokonca
ešte predtým, než sme čítali ten článok, tak sme sa s priateľmi bavili o tých scénach. Využili
sme tie prechody, keď sa prechádzalo medzi scénami na iné miesta. Prišli mi zaujímavé,
mystické. Hovorili sme si, o čom by to asi mohlo byť, či sme pochopili správne. A potom tam
bol ten článok, a ešte viac sme sa rozprávali, ako to všetko vnímame, a boli sme veľmi milo
prekvapení, že tá história sa zachovala, a že sa reprodukovala. Lebo vďaka tomu predsta-
veniu sme sa dozvedeli o svojej kultúre v Starej Lubovni viac. Čiže si myslím, že to splnilo
veľmi svoj účel. Viem i to, že si potom komunikovala s tými ľuďmi, potomkami, a počula som
o tom, ako boli radi, že sa tá žena zúčastnila toho predstavenia. Takže to bolo emotívne a
bolo tiež vidieť i jej emóciu. Vtedy sme vlastne pochopili, že sa to prepojilo. A to milujem na
tom abstraktnom umení, že sa tie emócie prepájajú aj s tými účastníkmi, aj s tými, ktorých
účastníci predstavujú, a aj my sme pridávali k tomu, že sme sa hýbali, a vlastne všetci sme
boli v tom spojení, nejakom. Z miesta na miesto.“¹¹*

Záver

Ľudia žijúci na periférii nie sú uzatvorení súčasným formám divadla. Väčšinou sú to diváci, ktorí nikdy
nezažili postdramatické, pohybové alebo site specific predstavenie, a napriek tomu sú schopní viesť po-
čas predstavenia dialóg s umeleckým dielom. Bez pomoci dramatického príbehu a konkrétnych obrazov u
predstavenia *Sámsvoj* boli diváci v Starej Lubovni otvorení tomu vytvoriť si vlastný príbeh alebo interpre-
táciu diela či expost si dohľadávať informácie k téme inscenácie.

Nový koncept festivalu *UM UM 2016* už pred jeho realizáciou spustil v meste reťazovú reakciu debát na
danú multietnickú tematiku mesta. Vyvrcholením konceptu bol proces tvorby a premiéra inscenácie *Sám-
svoj*, zber alternatívnej histórie k zvolenej téme *Česi, Slováci a Stará Lubovňa*, skúšanie medzinárodného
tému vo verejnom priestore mesta, ktoré prehľbovalo dialóg a vzťah s lokálnou komunitou. Samotná pre-
miéra sa stala performatívnou udalosťou, v rámci ktorej mal lokálny divák možnosť reflektovať svoje vne-
my a názory v dialógu s iným divákom.

Koncept festivalu *UM UM 2016* prostredníctvom postdramatického predstavenia *Sámsvoj* a prednášky
Česi a Stará Lubovňa v rokoch 1914-1948, ktorá pre festival vznikla, zvýšil povedomie lokálnych ľudí o
multikultúrnej histórii mesta Stará Lubovňa. Využitie multikultúrnych prvkov v postdramatickom divadle,

akými boli ľudové piesne z regiónu Starej Lubovne, Poľska, Čiech a Nemecka, využitie troch jazykov v
predstavení – slovenčina, čeština, poľština, netratičné využitie folklórneho odevu, ponúkanie moravských
koláčov divákovi, či multietnické zloženie tímu a publika umožnilo všetkým zúčastneným vnímať fakt, že
multikulturalita je v tomto regióne skutočne fyzicky odjakživa prítomná.

Vrátim sa k hypotetickej otázke, ktorú som pomenovala v úvode tejto práce. Pomôže vzájomné stretáva-
nie kultúr z nášho regiónu k tomu, aby boli schopné sa tieto kultúry stretávať i s kultúrami z iných častí
sveta? Už po prvom ročníku festivalu *UM UM* so zmeneným konceptom a po prvom pokuse spracovania
tému multietnickej histórie s využitím jej multikultúrnych prvkov prostredníctvom formy autorského a po-
stdramatickeho divadla či estetiky performativity usudzujem, že festival i predstavenie sa stali práve uda-
losťou, ktorá k tomu prispieva. Myslím si, že má z tohoto hľadiska význam v nasledujúcich rokoch
pokračovať v spracovávaní tematiky multietnicity a v hľadaní nových foriem expresivity a estetiky perfor-
matívneho diela.■

¹¹ Z dokumentovaného rozhovoru s Andreou Stašenkovou 26. 12. 2016 v Starej Lubovni.

Zoznam ilustrácií

Obrázok 1: Využitím netradičných priestorov sa festival *UM UM* snažil dostať súčasné umenie bližšie k ľuďom. Garáž autoservisu, Ľubovniansky hrad, lesopark, stodola, galéria, pešia zóna, atď. Foto: David Doroš, Anna Smoroňová, Monika Smreková.

Obrázok 2: Rozhovory s Vierou Šimkovou a výber rodinných fotografií do projekcie v závere inscenácie *Sámsvoj*. Foto: Petr Chodura.

Obrázok 3: Územie bývalej vodnej elektrárne rodiny Dobrovolných v tridsiatych rokoch 20. st. a v čase skúšania inscenácie *Sámsvoj* v auguste 2016. Foto: Archív Viery Šimkovej a Petr Chodura

Obrázok 4: Proces skúšania inscenácie *Sámsvoj* zahrňoval cvičenia kompozície tela. Foto: Petr Chodura a Slavo Uhrín.

Obrázok 5: Práca s mizanscénou v štyroch obrazoch inscenácie *Sámsvoj*. Foto: Slavo Uhrín.

Zoznam použitej literatúry:

FISHER-LICHTE, Erika. *Estetika performativity*. Mníšek pod Brdy: Na konári, 2011. ISBN 978-80-904487-2-8.

LEHMANN, Hans-Thies. *Postdramatické divadlo*. Bratislava: Divadelný ústav, 2007. ISBN 978-80-88987-81-9.

MERTIŇÁK, Michal. A bolo svetlo... aj v Starej Ľubovni. *Ľubovnianske noviny*. 2015, č.39. s. 5.

MOTAL, Jan. *Dialog uměním*. Brno: Janáčkova akademie múzických umění, 2016. ISBN 978-80-7460-106-4.

NIELSEN, Lara D., YBARRA Patricia. *Neoliberalism and Global Theatres*. New York: Palgrave Macmillan, 2015. ISBN 978-1-137-50637-5.

SOKOLÍČKOVÁ, Zdenka. *Challenges for trans cultural communication*. Lublin: EL-PRESS, 2014. ISBN: 978-83-86869-38-1.

Bibliografické odkazy na elektronické zdroje:

KUČERA, Štěpán. Islamolog Luboš Kropáček o uprchlické krizi: Snad z toho vyjdeme se ctí. *Novinky.cz* [online]. 8. septembra 2015 [cit. 29. decembra 2016]. Dostupné na internete:

<<https://www.novinky.cz/kultura/salon/379004-islamolog-lubos-kropacek-o-uprchlicke-krizi-snad-z-toho-vyjdemesse-cti.html>>.